

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בירורי לשון

ג. זה לזה, זה עם זה

(הכינוי הרומז ההדדי לאיש ואישה)

לאריה בני ולזהבה כלתי

לנישואיהם זה לזה

מה היא דרך השימוש של כינויים הדדיים, כששני חלקי

המשפט, הנושא וההשלמה, זכר ונקבה הם? האם מן הצורך

הוא לדייק ולהזכיר פעמיים גם את הנושא וגם את ההשלמה?

כן עשה מנדלי מוכר ספרים. הוא מספר על

פֵּישקא ועל היתומה ואומר: „זיווג של בעלי מומים אלו עולה

יפה, דרים בחבה וברעות, זה חגר וזו סומית, זה מת מלא
מזו וזו מזה, ואין לזה על זו ולזו על זה כלום”
(ספר הקבצנים, סוף פרק ו); „ורגש נעלם זה הולך ומתברר
יותר, כל שמדת הרחמים מתגלגלת על ידו... ונמצאו
שניהם צומחים וגדלים ומתפרנסים בו זו מזה וזה מזו”
(בעמק הבכא, ספר רביעי, אמצע פרק ה).

וכך כתבו גם רבני צ'ק'י וביאליק באגדת
חולדה ובור: „נתנו – הבחור והריבה – את אמונתם זה
לזו וזו לזה” (ספר האגדה, בכרך אחד, ע' תפ"ד, סימן נ';
הוצאה ראשונה, ספר ה' ע' 53 – עפ"י הערוך, שכתוב בו
לפי נוסח אחר: „נתנו ברית זה לזו וזו לזה”. וזהו גם
הנוסח של הערוך השלם, ערך חולדה).

אולם נראה הדבר, שאין כאן באגדת חולדה ובור
אלא הדגשה, והיא היא שגרמה לכפילות הכינויים, כמו
שמצינו למשל ב„לסונקה” של עגנון (הארץ, ער"ה תשי"ג),
אשר היעדרה של החתולה סיבב התרגשות גדולה של צירל
טרייני: „הגביהה קולה וקראה בעלת בית בעלת בית. נכנסה
אסתר מלכה... נתכרכמו פניה ואמרה, הן לא ראיתיה היום.
הפכה זו פניה לזו וזו פניה לזו ושתקו”.

כך תפס גם ידידי דוד יוסף בורנשטיין ז"ל
את כפל הלשון שבאגדת חולדה ובור, והכפיל אף הוא וכתב
בעיבודו של אגדה זו (בספר הלימוד לעברית, ברלין 1926,
ע' 190): „ונתן לה את אמונתו... ונשבעו זה לזו וזו לזה”.
בהמשך הדברים הוא כותב בלשון זכר בלבד כנהוג בספרות:
„בור זה שעל ידו נמצאו זה לזה וחולדה זו עדים במה

שנשבענו. נפטרו זה מזה לשלום" (בעיבודו השני של אגדת
 חולדה ובור, סיפורי אגדות מלוקטים מתוך דברי חכמים
 וכתובים בידי דוד יוסף בורנשטיין, הוצאת „גליונות" של
 ברגרין, ברלין, עמ' 13, שינה שלא לצורך וניסח: „חולדה
 זו ובור זה שעל ידו נמצאנו זה לזו עדים בשבועתנו").
 גם במשנה בתלמוד ובמדרש אנו מוצאים:
 כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה, וטעה ונתן גט לאשה
 ושובר לאיש, ונתנו זה לזה (משנה גטין ח ח) — כל מה
 שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם. אף לויתן נחש
 בריח ולויתן נחש עקלתון זכר ונקבה בראם, ואלמלי
 נוקקין זה לזה (כן גם כ"י מינכן משנת 1343, וכ"י המבורג,
 גירונה, ספרד 1184, ועין יעקב שאלוניקי) מחריבין כל העולם
 כולו... ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם, ואלמלי
 נוקקין זה לזה (בעין יעקב שאלוניקי: נוקקין זה עם זה)
 מחריבין כל העולם כולו (ב"ב עד ע"ב; ספר האגדה, ע'
 שיג, סי' יא; הוצאה א', ספר ו' ע' 40). — שמא יזדוּגו
 זה אצל זה (וכן כ"י מינכן) ונמצא אח נושא אחותו (יומא
 יח ע"ב). — שמא יזדוּגו זה לזה (וכן בכ"י מינכן) ונמצא
 אח נושא אחותו (יבמות לו ע"ב). — מעשה בבנו ובבתו
 של ר' ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים... אמרו בוא
 ונשיאם זה לזה... זה אומר... וזאת אומרת... כיון שעלה
 עמוד השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה (וכן
 בכ"י מינכן ובעין יעקב שאלוניקי; גטין נח ע"א; ספר
 האגדה, ע' קמח, סי' יג; הוצאה א', ספר א' ע' 178). —
 מעשה בחסיד אחד שהיה נשואי (= נשוי) לחסידה אחת

ולא העמידו בנים זה מזה... עמדו וגרשו זה את זה
(ב"ר מהדורת תיאודור ואלבק, יז ז, הוצאת ראם ווילנא,
תרמ"ז). — פילוסופוס אחד ביקש לידע לכמה הנחש מוליד,
כיון שראה אותם מתעסקים זה בזה (ב"ר כ ד. — נוסחאות:
מתעסקין זה עם זה, מזדווגין). — מעשה באשה אחת בציידן
ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה. אתון גבי ר'
שמעון בן יוחאי, בעיין למשחבקא דין מדין. אמר
להון חייכון (= באו אצל רשב"י, והיו רוצים להתפרש זה
מזה. אמר להם חייכם) כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל
ובמשתה (שיר השירים רבא א, פסוק נגילה; ספר האגדה
ע' קצג, סי' רכד). — גם באוצר הגאונים של ד"ר ב"מ
לוי, מסכת תענית, הנוסח באגדת חולדה ובור הוא: נתנו
ברית זה לזה (אוצר הפירושים ע' 57. המהדיר מעיר:
מן הערוך ערך חלד עפ"י כ"י של המחבר, והיא מן
קבלת הגאונים בפ"י הגמרא. נוסח זה של הערוך נמצא גם
בעין יעקב, הוצאת ראם, ווילנא תרפ"ב, ובדפוס שאלוניקי).
וזהו גם דרך טובי הסופרים בימינו. מנחם מנדל
כותב במכתביו לזוגתו: כה יתן ה' וכה יוסיף, שנשמע
איש מרעהו רק בשורות טובות (י"ד ברקוביץ
בכתבי שלום עליכם, תש"י, כרך ג', מנחם מנדל, ע' ז, ועוד).
היא מתברכת בלבה... והוא מאמין... והרי שניהם נהנים זה
מזיוו של זה (שם ע' צה). — החתן והכלה מכירים
זה את זה, כבר ידעו החתן והכלה זה את זה (כרך
ה', כתריאלים, ע' לב-לג). — מרגילים הם זה את זה,
החייל והרגל, להלך כאחד... ומלמדים זה את זה תורת

רגל (ש"י עגנון, כרך י"א, עד הנה, ע' קו). עכשיו
 שדרתי ברחוב... והיא דרה ברחוב... פעמים שהיינו מזדמנין
 לחשמלית אחת ומסיחים זה עם זה (שם, ע' קיג). — בקטנותו
 משחק היה עם שושנה בתו... ונשבעו זה לזה שבועת
 אמונים (שם, ע' רכא, רעז). — עמדה שושנה ואמרה, זכור
 אתה אותה שבועה שנשבענו זה לזה (שם, ע' רמט). —
 נשבעים אנו באש ובמים, בשערות ראשנו ובדם לבנו, שנישא
 זה לזה ונהיה איש ואשה (שם). — בזה סיימנו לפי שעה
 מקצת מעשיהם של יעקב רכניץ ושושנה אהרליך. אלו שושנה
 ויעקב שנשבעו זה לזה שבועת אמונים (שם ע' רצח).
 גרהרד גרייפנבך וגרדה אשתו... הרי אורח חייהם שקול...
 והם דרים זה עם זה בשלום (שם, עידו ועינם, ע' שמג).
 ולבסוף אעיר, שיש בלשון חכמים זה וזה גם במובן
 סתמי במקום „זו וזו“: שאין הקטרה ואכילה מצטרפין
 זה עם זה; אבל אכילה ואכילה, הקטרה והקטרה מצטרפין
 זה עם זה... מפני שאכילה והקטרה מצטרפין זה עם זה
 (תוספתא זבחים, מהד' צוקרמנדל, ב 13). — זה וזה אינן
 יכולין למכור, האיש אין יכול למכור מפני שמשועבדין
 לאשה, והאשה אינה יכולה למכור מפני שפירותיהן לבעל
 (תוספתא יבמות ט 1). — ובבראשית רבא, ל"ג א' (מהדורת
 תיאודור ואלבק, ע' 302) מסופר על המלך קציא, ששני
 בעלי דין באו לפניו במעמדו של אלכסנדרוס מוקדון: אמר
 לחד אית לך בר, אמר ליה הין. אמר לחד אית לך ברתא,

1. גם מ' ליפסון מנסח בפרקי לשון שלו, פרק י"ח:
 אמנון ותמר אוהבים זה את זה, ומעיר: ולא, זה את זוי, כסברתם של טועים.

אמר ליה היין. אמר אסיבו ל הוּן (=אמר לאחד: יש לך בן?
אמר לו: הן. אמר לאחר: יש לך בת? אמר לו: הן. אמר:
השיאו להם). ובמקום ל הוּן בכמה כתבי יד: דִּין לִדִּין
(= זה לזה). ונוסח אחר: דא לִדִּין (=זו לזה).